

QUADERNS DE PREHISTÒRIA I ARQUEOLOGIA DE CASTELLÓ

VOLUM 39

Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques

2021

Publicació periòdica anual del Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques (SIAP)
S'intercanvia amb altres publicacions semblants d'Arqueologia, Prehistòria i Història Antiga.

Periodic publication of the Archaeological and Prehistoric Research Service.
It interchanges with others similar publications of Archaeology, Prehistory and Ancient History.

Edita

SIAP

Servei de Publicacions

Diputació de Castelló

Director

Arturo Oliver Foix

Secretariat de redacció

Gustau Aguilera Arzo

Consell de redacció

Empar Barrachina Ibáñez

Ferran Falomir Granell

Josep Casabó Bernad

Dídac Roman Monroig

Pablo Conde Boyer

Informació i intercanvi (information & interchange)

Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques

Edifici Museu

Av. Germans Bou, 28

E-12003 Castelló de la Plana

arqueologia@dipcas.es

Repositoris digitals

repositori.uji.es

dialnet.unirioja.es

Disseny coberta

Antonio Bernat Callao

Imprimeix

Servei Gràfic i Digital

Diputació de Castelló

ISSN

1137.0793

Dipòsit legal

CS 170-95

ÍNDIX

I. GARCÍA-ROMERO. ¿Por qué es importante analizar los astrágalos? Una propuesta metodológica	5
R. MATEU, G. AGUILELLA. El Tossal de Subarra (Benlloc, Castelló). L'ocupació de l'assentament entre el Bronze final i el Ferro antic.....	13
V. NAVARRETE, A. BARRACHINA. Funcionalitat de les estructures d'habitació i espais en el poblat de l'Edad del Ferro de los Morrones (Cortes d'Arenós, Alt Millars, Castelló): una aproximació des de l'arqueozoologia	25
A. FERNÁNDEZ, J.E. RAMOS. La presencia fenicia en aguas de la desembocadura del río Millars (Castellón)	45
M. BLASCO, E. GARCÍA-PROSPER, M. POLO. Industria ósea singular en la Edad del Hierro peninsular. A propósito de una cabeza femoral humana perforada de El Puig de la Nau (Benicarló, Castellón)	57
E. FLORS. El GE 100: una sitja de l'Ibèric antic a la Torre de la Sal (Cabanes, Castelló).....	71
F. ARASA, E. FLORS. Els camins de l'assentament ibèric tardà de la Torre de la Sal (Cabanes, la Plana Alta)	79
A. FERNÁNDEZ, A. GIMENO. Ánfora ibérica con grafitos y tapón en aguas de Puig-Puzol (Valencia).....	91
A. VICIACH, M.L. ROVIRA, A. BARRACHINA, M. BURDEUS, L. SALVADOR, M. C. TALAMANTES. El tesoro ibèric del poblat de Sant Josep, la Vall d'Uixó, la Plana Baixa	97
E. FLORS., M.D. LÓPEZ. Équidos en el asentamiento ibérico de Torre la Sal (Cabanes, Castellón)	109
A. VICIACH, M. BURDEUS, A. BARRACHINA, L. SALVADOR. Anàlisi espacial del sector 1 del poblat ibèric de La Lloma Comuna de Castellfort, els Ports.....	121
R. JÁRREGA. Reflexiones sobre el ánfora de la forma Africana 3 – Keay 25 (Dressel 27). Un contenedor del siglo V	139
P. GARCÍA, M. BLASCO, P. CALDUCH, P. CARRIÓN, V. CHAOS, M. ESPINACH, C. LALUEZA, I. OLALDE, J. E. PALMER, G. PASCUAL, D. REICH, P. ULLOA. La inhumación tardoantigua del Hostalot- <i>Ildum</i> (Vilanova d'Alcolea, Castelló). Nuevas aportaciones.....	165
F. FALOMIR, A. JOSÉ, M. A. ALSINA, S. BLANCO, B. CARRIÓN, J.L. LERMA. Los grafitos góticos del castillo de Xivert (Alcalà de Xivert, Castellón). Proceso de documentación gráfica y contextualización histórica.....	189
A. OLIVER, G. AGUILELLA. Mas dels Ous de Xert y Mas del Cantalar de Ares del Maestrat, nuevos petroglifos en el Maestrazgo castellanense.....	211
P. PAREDES, G. AGUILELLA, J.L. ESTELLER. Inventario y estudio de los hornos rupestres de aceite de enebro en el entorno de la Sierra de Irta (Castellón).....	221
D. LÓPEZ. El Fortí de Vinaròs (1699-1837). Un reducto frente al mar	241
Resum de les activitats del Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques a l'any 2021	259
Normas de colaboración.....	267

El tresor ibèric del poblat de Sant Josep, la Vall d'Uixó, la Plana Baixa

Anna Viciach i Safont¹
María Luisa Rovira Gomar²
Amparo Barrachina Ibáñez³
Manuel Burdeus Rubert⁴
Lidia Salvador Marco⁵
María del Carmen Talamantes Piquer⁶

Resum

Durant la campanya d'excavació arqueològica de 2021 al Poblat de Sant Josep de la Vall d'Uixó s'ha documentat un tresor format per un conjunt de sis monedes d'argent, una dracma, quatre hemiòbols de la ceca d'Arse i una sisena moneda de procedència incerta. A més a més de cinc peces d'orfebreria d'or, quatre arracades fusiformes i un penjoll ovalat. La troballa s'ha localitzat al carrer 3, entre els atovons de l'enderroc del mur UC2172. Aquest mur forma part de l'accés, a través de la Muralla Nord, a la torre C situada a l'exterior del poblat. Aquesta zona es relaciona amb el sistema defensiu i l'urbanisme desenvolupat al poblat durant l'Ibèric Ple.

Paraules clau: dracma, hemiòbol, Arse, arracades, penjoll.

Abstract

During the 2021 archaeological excavation campaign in the Sant Josep settlement in the Vall d'Uixó, a treasure consisting of a set of six silver coins, a drachma, four hemiobols from the Arse mint and a sixth currency of uncertain origin. In addition to five pieces of gold jewelry, four earrings and an oval pendant. The find was found on 3rd Street, between the adobes of the demolition of the UC2172 wall. This wall is part of the access, through the north wall, to tower C located outside the settlement. This area is related to the defensive system and urbanism developed in the town during the Iberian culture.

Keywords: drachm, hemiobolus, Arse, earrings, pendant.

INTRODUCCIÓ

El poblat de Sant Josep es localitza sobre la muntanyeta que li dona nom, al marge esquerre del riu Sant Josep o Belcaire (Fig. 1), al terme municipal de la Vall d'Uixó, la Plana Baixa. Ocupa una extensió d'uns 3300 m², amb una superfície excavada d'uns 500 m². La zona E es va excavar als anys 70 del segle XX, mentre que l'extrem N es va començar a excavar l'any 2016, continuant els treballs en les

campanyes de 2019 i el 2021. Aquestes intervencions han permès documentar un poblat ibèric protegit per una muralla reforçada amb dues torres al vessant E i una torre a l'extrem N (Viciach et al, 2019: 67). Les zones excavades es localitzen al vessant E amb un urbanisme desenvolupat en terrasses a diferents nivells, amb espais de circulació que recorren en paral·lel al traçat de les muralles. Els dos departaments excavats presenten una planta rectangular i una superfície de 25 m². Amb una

1 Arqueòloga i restauradora, professional autònoma <annaviciach@gmail.com>

2 Museu Arqueològic Municipal de la Vall d'Uixó <mlrovira@lavallduixo.es>

3 Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques <abarrachina@dipc.es>

4 Arqueòleg, professional autònom <arqueomb@gmail.com>

5 Arqueòloga, professional autònoma <lid.salv@hotmail.com>

6 Museu Arqueològic Municipal de la Vall d'Uixó <matapi_vall@hotmail.com>

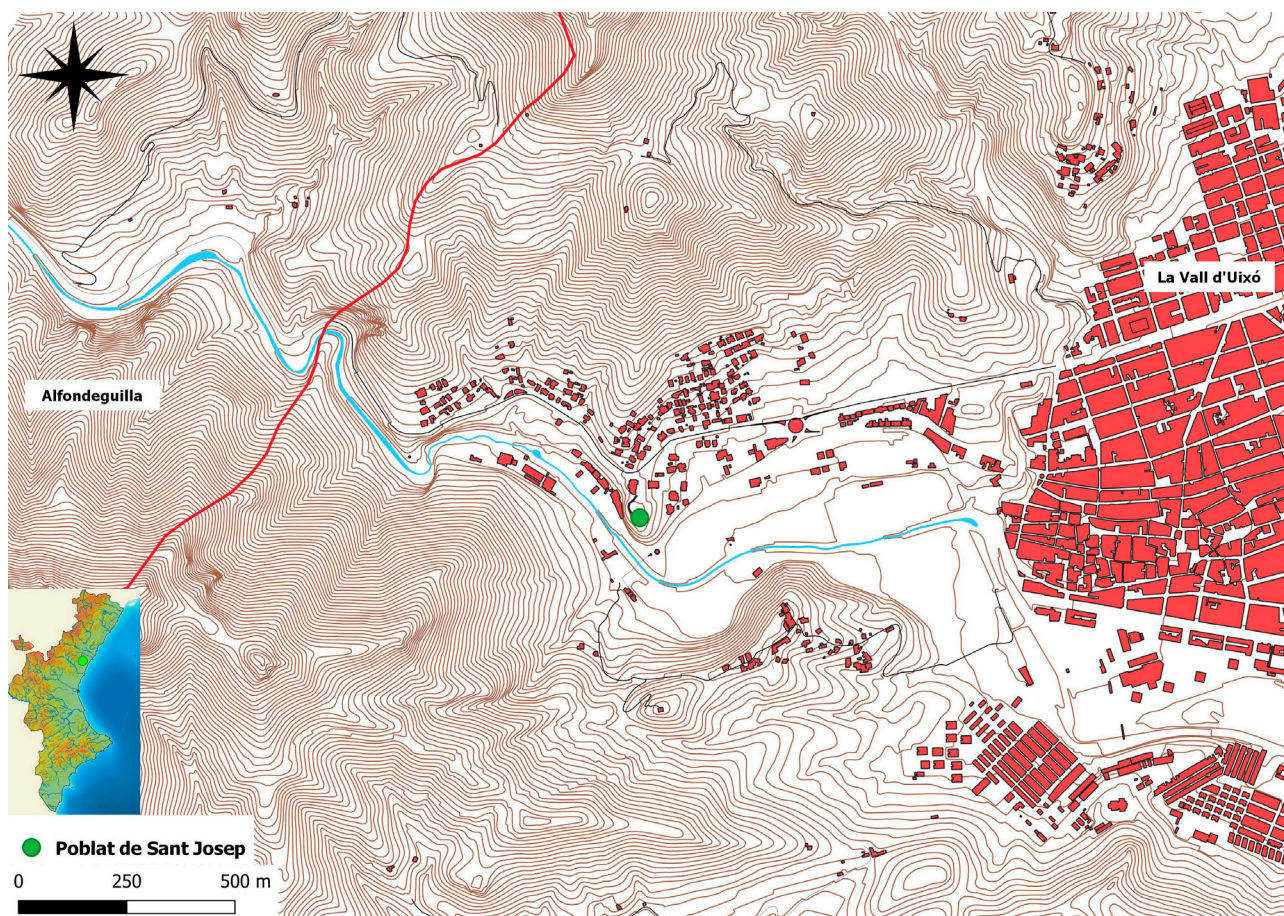

Figura 1. Localització del poblat de Sant Josep, la Vall d'Uixó.

cronologia que va des del segle VI al II ANE, amb un període de màxima extensió a l'ibèric Ple.

Durant la campanya arqueològica de 2019 es va documentar un tram de la muralla del tancament de l'extrem N de l'assentament, una torre a l'exterior, torre C i un espai de circulació a l'interior, carrer 3. L'any 2021 s'ha continuat amb el procés d'excavació dels estrats situats al carrer 3, la qual cosa ens ha permès la documentació d'un xicotet tresor compost per dues parelles d'arracades d'or, un penjoll i sis monedes d'argent.

L'EXTREM NORD DEL POBLAT IBÈRIC

L'espai de l'extrem N del poblat ibèric està articulats per la Muralla Nord que discorre en direcció SSE-NNO, a l'exterior d'aquesta es troba la torre C, mentre que a l'interior discorre el carrer 3 que connecta al NO amb el carrer 4. Al S d'aquest espai de circulació se situen els departaments 12 i 17 (Fig. 2).

La seqüència estratigràfica del carrer 3 s'inicia amb la UE1089, un enderroc alterat per les construc-

cions realitzades en les fases d'ocupació posteriors. Per sota es troba la UE1009 on s'ha documentat el tresor, és tracta d'un gran enderroc format per les restes dels atovons que conformarien l'alçat dels murs. La UE1109 cobreix l'estrat UE1106 que es correspon al nivell d'abandonament del carrer 3. Està format per l'argila fruit de la descomposició dels atovons, barrejada amb taques negres cendroses, carbons i gran quantitat de materials arqueològics, principalment ceràmica ibèrica de la classe A (àmfores, tenalles, tenalletes, *kalathoi*, plats, bols, geretes, caliciformes, pondus i fusaioles) i de la classe B (olles i tapadores). Les unitats UE1009 i UE1006 formen un nivell de destrucció i abandonament com a conseqüència d'un gran incendi, datat per radiocarboni al 2200 ± 30 BP segons l'edat radiocarbònica convencional (Taula 1), i una datació calibrada de 366 – 186 Cal BC i 357 – 285 cal BC (46,9 %) – 235-204 Cal BC (21,3 %). L'estrat UE1006 cobreix el pis del carrer, format per la roca mare.

Pel que fa al sistema defensiu de l'extrem N del poblat s'ha documentat l'existència de quatre fases constructives, en la primera observem un accés que

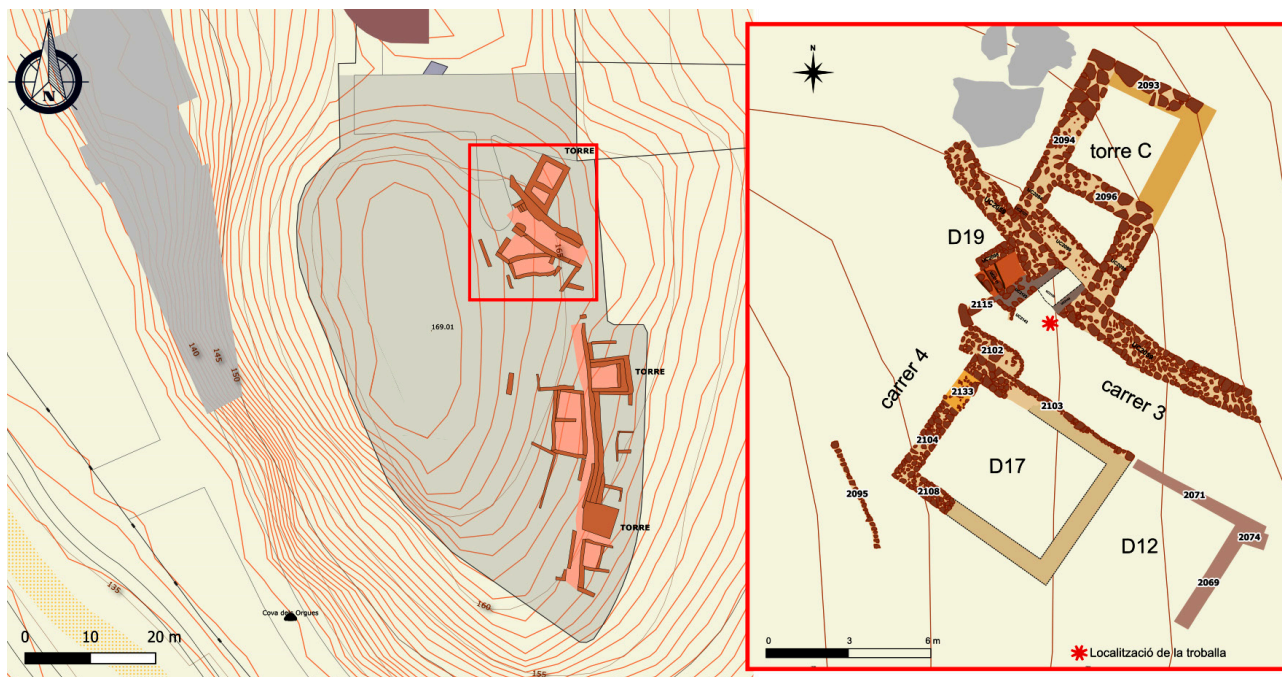

Figura 2. L'extrem nord del poblat ibèric durant la fase constructiva 2 del sistema defensiu.

MOSTRA	CAMPANYA	LABORATORI	MATERIAL	BP	1 SIGMA CAL BP	2 SIGMA CAL BP
Mostra 1	SJ/2019 UE1006 C3	BETA-537590	LLAVORS	2200±30	357-204 (68,2%) 357-285 (46,9%) 235-204 (21,3%)	366-186 (95,4%)

Taula 1. Datació radiocarbònica d'una mostra de la unitat estratigràfica UE1106.

podria ser anterior a la construcció de la torre C. En una segona fase aquest accés es redueix i es construeix la torre C, a la qual s'accedeix des del carrer 3 (Fig. 2). Durant la tercera fase es produeix l'enderroc parcial del sistema defensiu, a causa de l'incendi i l'amortització de la porta. En una quarta fase es realitza la reforma de la muralla, sobre els enderrocs de la fase anterior i al exterior es construeix una segona torre de reduïdes dimensions sobre l'anterior.

EL TRESOR DEL POBLAT DE SANT JOSEP

El tresor es va documentar entre els atovons de l'enderroc UE1109, a l'extrem NO del carrer 3 (Fig. 3). La inclinació dels atovons d'aquesta zona ens fa pensar que podrien relacionar-se amb el mur UC2123. Aquest mur es correspon amb el brançal NW de l'accés des del carrer 3 a la torre C. Això ens fa pensar que l'ocultació del tresor es va realitzar en aquest mur, com també es va documentar en el cas del tresor del poblat del Puig de la Nau de Benicarló

(Oliver *et al.* 1999: 193). En l'estrat UE1009 es documenten alguns materials arqueològics, la majoria concentrats a la zona adossada a la muralla i que formen part del conjunt de materials de la UE1106, destaca la troballa de diferents peces de la classe A com un lebes, dos caliciformes, dos *kalathoi*, una escudella, una ampolleta, així com vàries olles i plats tapadora de la classe B.

El dipòsit va aparèixer sense cap tipus de contenidor, la qual cosa ens fa pensar que podria haver-se utilitzat un objecte compost per material orgànic, com una bossa de tela o de cuir. Es tracta de sis monedes d'argent i cinc peces d'orfebreria en or.

LES MONEDES

Les sis monedes són d'argent, cinc es relacionen amb les produccions de la ceca d'Arse i la sisena és de procedència desconeguda (Taula 2). Les monedes d'Arse es corresponen a una dracma i quatre hemiòbols.

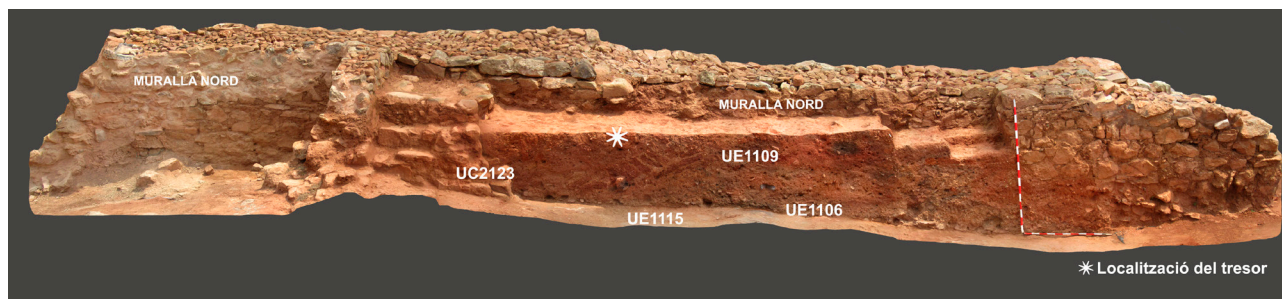

Figura 3. Localització de la troballa en la UE1109.

	Peça	Gruix (cm)	Diàmetre intern(cm)	Pes (gr)
M1		0,15	1,5	3,47
M2		0,05	0,95	0,28
M3		0,05	1	0,29
M4		0,05	0,85	0,22
M5		0,05	0,95	0,26
M6		0,05	0,9	0,13

Taula 2. Dades de les monedes.

Figura 4. Conjunt de monedes d'argent del tresor del poblat de Sant Josep.

A l'anvers de la primera moneda es pot veure un cap masculí mirant a la dreta amb una clava (Fig. 4,1), mentre que al revers apareix un animal en actitud de córrer i a la part inferior es conserven dues lletres que estan molt erosionades.

Presenta un diàmetre d'1,5 cm i un gruix de 0,15 cm, amb un pes de 3,47 gr. Podria correspondre a les produccions de dracmes d'Arse amb la representació d'Heracles a l'anvers i un bou amb la inscripció *ARSKITAR*. Aquestes van ser encunyades a Arse durant de la Segona Guerra Púnica, entre el 218? i el 195 ANE perdurant fins al tercer quart del segle II ANE (Ripollès *et al.* 2002: 370). Les trobem documentades en tresors com el de Xest en la Foia de Bunyol, el de la ciutat romana de Valeria a Cuenca (Ripollès *et al.*, 2002: 370), o el trobat al Castell de Banyoles de Tivissa, en la comarca de la Ribera d'Ebre, l'any 1912 (Gómez, 1949: lám. 38). En l'estudi més recent sobre el tresor de Xest es proposa que el moment de l'ocultació poguera produir-se els darrers anys del segle III ANE o fins i tot els primers del segle II ANE (Ripollès *et al.*, 2005: 33). Més a prop del nostre tresor, al jaciment de La Punta d'Orlell situat a 5 km al SE del Poblat de Sant Josep, també es va localitzar una dracma d'aquest tipus (Ripollès *et al.*, 2002: 370) (Cavaller, 1979: 301, Lám.1: 16).

Els quatre hemiòbols (Fig. 4, 2-5) formen part de les produccions de divisors d'argent d'Arse amb revers de roseta de huit pètals. A l'anvers veiem un cap femení mirant cap a l'esquerra amb el cabell recollit en un topo sobre el coll, en algunes es po-

den veure elements decoratius al recollit així com un collar. Els diàmetres oscil·len entre 0,85 i 1 cm, el gruix és de 0,05 cm i el pes va del 0,22 a 0,29 gr (Taula 2). Aquestes monedes es comencen a encunyar durant el segle III ANE i es documenten en tresors de finals d'aquest mateix segle. Són divisors molt utilitzats a Arse durant el segle II ANE i es van encunyar en un volum considerable posant-se en circulació una abundant quantitat (Ripollès, 2017: 182).

Pel que fa als anversos de les monedes amb revers de roseta trobem que es representen diferents personatges. En algunes són figures femenines amb espigues al cabell, com és el cas de les monedes de Sant Josep, en altres es veuen figures de gènere incert amb bonet i també es troben figures masculines barbades i amb casc (Ripollès, 2017: 180).

Els hemiòbols de roseta i anvers amb figura femenina es documenten al tresor de la Plana de Utiel de *Los Villares a Caudete de las Fuentes*, al tresor de la ciutat romana de *Valeria a Cuenca* i al tresor de *Villarubia de los Ojos a Ciudad Real*, així com en troballes de diferents municipis del Camp de Morvedre com Sagunt, Torres-Torres o Canet d'en Berenguer (Ripollès *et al.*, 2002: 366, 368). Aquests divisors s'han interpretat com a *peces destinades al pagament de sumes poc importants amb una limitada dispersió que demostra un ús predominantment local* (Ripollès, 2017: 182). Així com la *popularització de la moneda, i que aquesta passara a ser un objecte bastant habitual* (Ripollès, 2017: 183).

Figura 5. Arracades i penjoll d'or del tresor del poblat de Sant Josep.

Figura 6. Detall de la filigrana de les arracades.

La sisena moneda (Fig. 4, 6) també és d'argent. A l'anvers trobem un creixent amb un punt i al revers la roseta de huit pètals, el diàmetre és de 0,9 cm, l'espessor de 0,05 cm i pesa 0,13 gr, no s'ha documentat cap paral·lel pel que es tracta d'un divisor incert.

LES PECES D'ORFEBRERIA

Junt a les monedes van aparèixer quatre arracades (Fig. 5, 1-2 i 3-4) i un penjoll (Fig. 5, 5). Les arracades presenten forma fusiforme i per les característiques morfològiques semblen formar dues parelles. Les tècniques utilitzades per a la fabricació de les peces també semblen seguir les mateixes pautes. L'interior aparenta estar buit, si bé per a poder desenvolupar correctament la filigrana presenta una ànima central, sobre la qual s'enrotllen els dos estrets fils d'or retorçats un amb l'altre creant un únic cos soguejat (Fig. 6). La filigrana amb la qual s'aconsegueix aquest efecte es correspon amb el tipus 5 de Perea que anomena cordó (Perea, 1991: fig. 11.5.). Els extrems de les arracades es van estrenyent fins a fondre's en una única punta aguada en cada costat amb les quals s'inseriria al lòbul. Les mesures són molt similars com veiem en les taules adjuntes, (taula 3).

Tant la forma fusiforme o naviforme com la tècnica decorativa de la filigrana té una llarga tradició en la Mediterrània oriental, encara que a la península Ibèrica es comencen a documentar al període orientalizant com a complement de la tècnica granulada. La filigrana tendeix a ser la tècnica decorativa de la joieria ibèrica a partir del segle VI ANE, coincidint amb la presència grega a la península (Bandera, 1986: 528). Així ens deixarà joies espectaculars entre les que destaquem l'arracada de l'Alt del Fort

de Cullera (Perea, 2015: fig. 1) o la de Sant Miquel de Vinebre (Genera *et al.* 2007: 235) dins dels tipus fusiformes o naviformes en els quals s'enquadren les de Sant Josep de la Vall d'Uixó. Les arracades de l'Alt del Fort i de Sant Miquel presenten sobre la superfície decoracions que inclouen l'ús de cordons. En el cas de l'exemplar de l'Alt del Fort els cordons de doble fil retorçat es complementen amb granulats i sanefes d'un sol fil que desenvolupen una ornamentació molt rica sobre el cos buit. Mentre que a l'exemplar de Vinebre es cobreix el cos amb una filigrana de cordons soldats realitzats amb fils de secció circular retorçats que en col·locar-se en paral·lel, però canviant la direcció de la torsió, formen una espiga (Genera *et al.*, 2009: 12 i 14). Es considera que la fabricació de l'arracada de Sant Miquel degué realitzar-se cap a finals del segle IV o durant el segle III ANE, encara que el context d'abandonament és de l'últim quart del segle II ANE. A l'arracada de l'Alt del Fort se li atribueix la mateixa cronologia per similitud amb la de Sant Miquel (Perea, 2015: 112).

Formalment els paral·lels més pròxims els trobem en una parella d'arracades procedent d'Eivissa i una altra de La Serreta d'Alcoi (Alcoi, Cocentaina, Penàguila). Les primeres van pertànyer a la col·lecció Antonio Vives i Escudero que va realitzar diverses excavacions a la necròpoli del Puig dels Molins i va publicar una l'any 1917 (Almagro, 1986: 192). Pensem que aquestes peces presenten unes característiques molt semblants per la descripció de la tècnica utilitzada en l'elaboració i la fotografia adjunta en el catàleg del Museu Arqueològic Nacional (Almagro, 1986: lám. LXXV, 231-232). A aquesta peça se li adscriu una cronologia genèrica del segle IV ANE, basant-se en el motiu de filigrana torçada que se situa (...) *molt prop del període hel·lenístic* (Almagro, 1986: 192).

	Peça	Alçada (cm)	Amplària (cm)	Gruix (cm)	Diàmetre intern (cm)	Pes (gr)
A1-1		1,1	1,3	0,3	0,6	0,88
A1-2		1,1	1	0,3	0,35	0,78
A2-1		1,5	1,4	0,45	0,6	1,97
A2-2		1,55	1,5	0,5	0,7	1,99
P1		1,3	1,7	0,5		1,17

Taula 3. Dades de les peces d'orfebreria.

A la necròpolis de la Serreta d'Alcoi s'han documentat diverses arracades datades entre el 350 i el 250 ANE. L'arracada que volem destacar presenta forma de cèrcol de tipus "amorcollado" que es va documentar a la sepultura 1 (Cortell *et al.*, 1992: 109). Està definida per dos fils retorçats que acaben unint-se per a formar un fil que s'aprima als extrems on s'uneixen per a quedar tancada (Cortell *et al.*, 1992, làm. IV.2.2). La tècnica utilitzada amb la torsió dels dos fils és similar a la que veiem en les arracades de Sant Josep, encara que es realitza amb fils més gruixuts, com també observem a l'arracada trobada a La Covalta d'Albaida, exposada al Museu de Prehistòria de València.

Al País Valencià el nombre de troballes d'aquest tipus d'ornaments és notable. (Fig. 7). La majoria són de tipus *nezem* d'origen fenici, és a dir cèrcols més o menys fins. Però també apareixen altres modalitats com de tipus "amorcollado", els fusiformes o naviformes i els greco-ibè-

rics. Es daten principalment a partir del segle IV ANE, encara que els cèrcols simples i de tipus "amorcollado" tenen una àmplia cronologia que pot arribar al segle VII ANE. La peça més antiga documentada en jaciment és l'arracada fusiforme d'argent de la Necròpolis de Sant Joaquim de la Menarella de Forcall a Els Ports datada al segle VI ANE, amb una ornamentació de *campanulas* que senyala un estil orientaltzant (Barrachina *et al.*, 2010: 151). Els més espectaculars per la rica decoració de filigranes i granulats són les arracades de tipus greco-ibèric entre les quals destaquen procedents del tresor del Puig de la Nau de Benicarló (Oliver *et al.*, 1999).

A l'entorn de Sant Josep tenim registrades diverses troballes en la Necròpolis de la Punta d'Orlell, de la Vall d'Uxió. Entre els materials publicats l'any 1981 de la Necròpolis de la Punta es documenten diverses arracades en forma de cèrcol d'argent, de ferro així com una d'or de forma

lleugerament “amorçillada” (Lázaro *et al.*, 1981: fig. 12, 1 i làm. VI. 1). També a la sepultura 3-6 de la Necròpolis d’Orlell II es va localitzar una arracada d’or de tipus “amorçillado” datada entre el segle IV i III ANE. (García *et al.*, 2013: 162, fig. 8).

Figura 7. El penjoll d’or.

El penjoll té forma ovalada i està fet sobre una llàmina d’or delimitada per una altra que permet un espai buit central, on podria haver anat encastada una peça com per exemple una gemma. A la part superior s’afegeix un passador circular tancat. Els penjolls d’or, també estan àmpliament estesos per la mediterrània des de dades primerenques, amb formes molt variades com veiem en la tipologia que proposa Perea per a l’etapa ibèrica (Perea, 1991: 219, subgrup 7-4). El penjoll de Sant Josep no s’adapta a cap d’aquests grups.

La morfologia que presenta ens remet al sistema d’enfilada en joieria denominat gemma que ens permet suposar que degué portar enfilada una pedra semipreciosa o pasta vítria. Com observem en un penjoll documentat a la Sepultura 1 de la Necròpolis de la Serreta d’Alcoi que presenta unes característiques molt semblant al de Sant Josep, encara que està fet amb argent. En aquest cas a l’interior es conserva un aplic de matèria anacurada (Cortell *et al.*, 1986: 109). Va aparèixer al mateix dipòsit funerari que l’arracada descrita an-

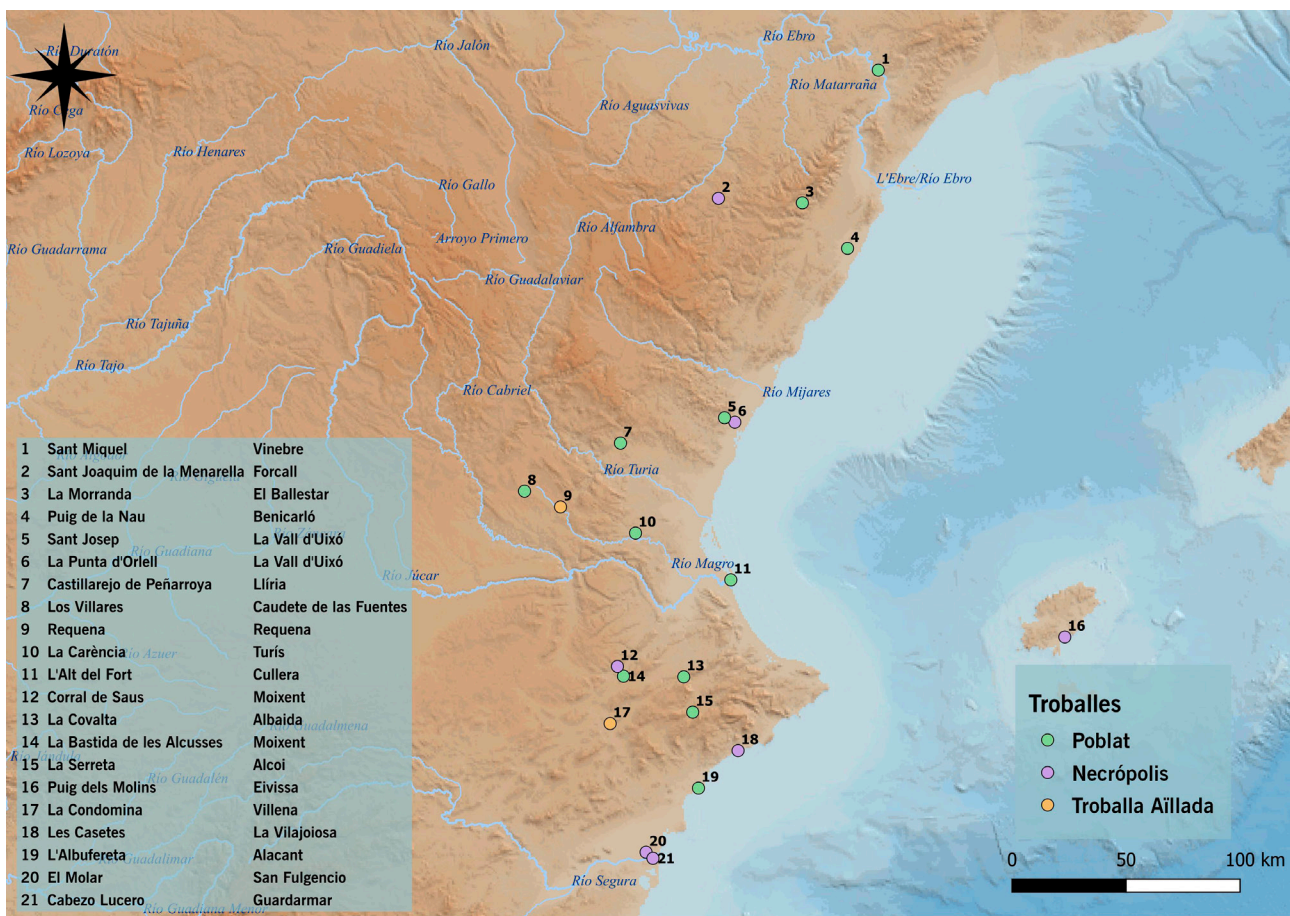

Figura 8. Alguns dels jaciments arqueològics del País Valencià i zones properes entre els rius Ebre i Segura on s’han documentat arracades d’or o penjolls.

teriorment, a la sepultura 1, amb una cronologia d'ús per a la necròpolis des de principis del segle IV a la primera meitat del segle III ANE (Cortell *et al.*, 1986: 111). Un altre paral·lel el trobem en un penjoll d'or procedent del tresor turdetà de *Mairena del Alcor* a Sevilla (Fernández: 1985: 163, fig. 13, lám. V. 3). Es tracta d'un tresor producte de l'orfebreria indígena amb trets d'influència grega realitzat durant la primera meitat del segle III ANE i ocultat a la finals del segle en el context de la Segona Guerra Púnica (Fernández, 1985: 184).

LA INTERVENCIÓ DE CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ

El procés de conservació – restauració de les peces del tresor del poblat de Sant Josep s'inicia amb l'examen organolèpic per analitzar els materials constitutius, les tècniques utilitzades per la fabricació i els productes d'alteració per determinar l'estat de conservació i realitzar una proposta d'intervenció adequada per a cadascuna de les peces. Pel que fa als productes d'alteració s'identifica en primer lloc un compostos de naturalesa exògena en la capa més superficial de les peces, compost per restes de terra. En el cas de les monedes d'argent també s'identifica una capa de productes de corrosió de l'argent, formada per òxids d'argent (Ag_2O). Les peces d'or no presenten productes de corrosió, en algunes zones s'observen enfosquiments que poden estar causat per la corrosió dels metalls amb els que es va barrejar.

En alguns casos es veuen fissures i erosions de la superfície, així com pèrdues, a més a més les monedes estan molt fràgils. Dues monedes estaven adherides. L'observació de les peces amb lupa binocular ens permet apreciar xicotetes microfissures i microporus sobre el nucli metàl·lic. Les causes de degradació són principalment ocasionades per l'ús de les peces, les reduïdes dimensions en el cas de les monedes, així com les pressions físiques i reaccions químiques produïdes durant la fase d'enterrament. En línies generals l'estat de conservació de les peces és regular.

Per a l'establiment del procés d'intervenció s'ha tingut en compte el tipus de material, els productes d'alteració i l'estat de conservació de cadascun dels objectes, així s'ha començat per la realització de la neteja física i química, seguint amb l'estabilització dels materials i finalitzant amb la consolidació.

La metodologia emprada per l'eliminació de la capa de brutícia superficial dels objectes d'or formada per terra, consisteix en una neteja prèvia amb palets de fusta i raspalls de pèls suaus, per evitar

ratllar la superfície metàl·lica, amb el suport de dissolvents (alcohol etílic) aplicat amb cotonets. L'or és un metall estable que no presenta problemes de conservació per la qual cosa no és necessària l'aplicació d'inhibidor ni la consolidació de la superfície, ja que les peces presenten un bon estat físic.

El procés de neteja de les monedes té l'objectiu d'eliminar els productes de corrosió que alteren les qualitats plàstiques i impedeixen la correcta lectura. En primer lloc es realitza una neteja mecànica per a retirar els sediments amb palets de fusta i raspalls de pèls suaus, amb el suport de dissolvents (alcohol etílic) aplicat amb cotonets, en aquest procés es desadhereixen les dues monedes que estaven unides. A continuació es realitza una neteja amb blanc d'Espanya i alcohol etílic aplicat amb cotonet per treure les restes d'òxids i facilitar la lectura. Seguidament s'aplica un inhibidor per a donar estabilitat a les monedes enfront dels processos naturals de corrosió així com una capa de protecció amb una resina acrílica dissolta en un dissolvent orgànic.

CONCLUSIONS

El tresor ibèric documentat al poblat de Sant Josep està format per sis monedes d'argent, de les quals cinc es relacionen amb la ceca d'Arse. Una és una dracma amb la representació d'Heracles a l'anvers i d'un bou corrent al revers. Cinc són divisors on es representa al revers una roseta de huit pètals. En els quatre que corresponen a hemiòbols d'Arse trobem a l'anvers la representació d'un personatge femení mirant cap a l'esquerra amb el cabell recollit en un topo sobre el coll. A l'anvers del cinquè divisor trobem representat un creixent i un punt, aquesta peça té una procedència incerta. Pel que fa a les peces d'orfebreria d'or es documenten dues parelles d'arracades de forma fusiforme o barquiforme decorades amb la tècnica de la filigrana i un penjoll d'or ovalat que podria portar encastada una gemma.

La cronologia del conjunt l'aporten les monedes doncs les peces d'orfebreria ofereixen una ample ventall cronològic que va del segle IV al III ANE. La dracma es correspon a les encunyacions que comencen durant la Segona Guerra Púnica, entre el 218? i el 195 ANE perdurant fins al tercer quart del segle II ANE (Ripollès *et al.*, 2002: 370), mentre que els hemiòbols es comencen a encunyar durant el segle III ANE, apareixen en tresors de finals del segle III ANE i són molt utilitzades a Arse durant el segle II ANE (Ripollès, 2017: 182). Per tant es tracta d'un conjunt de monedes que estarien en circulació entre finals del segle III i durant el segle II ANE.

L'ocultació del tresor hauria d'haver-se realitzat abans de l'incendi que suposa l'abandonament d'aquest nivell d'ocupació. La datació per radiocarboni d'aquest nivell d'incendi ofereix unes dades entre 366 – 186 Cal BC (95,4 %) a 2 sigma i 357 – 204 cal BC (68,2 %) a un sigma (Taula 1), és a dir, segona meitat del segle IV – primer quart del segle II, amb un moment més recent que podria situar-se entre l'any 204 i el 186 ANE. Per la qual cosa el dipòsit es podria haver realitzat en el context de la Segona Guerra Púnica que es va desenvolupar entre els anys 218 i 201 ANE.

Els paral·lels de les monedes es localitzen en tresors com el de Xest, el de la Plana d'Utiel a *Los Villares*, *Caudete de las Fuentes*, el de la ciutat romana de Valeria a *Cuenca*, el de *Villarubia de los Ojos a Ciudad Real* o el del Castellet de Banyoles de Tivissa. La major part d'aquestes troballes són antigues i estan descontextualitzades, en alguns casos també apareixen relacionades amb peces d'orfebreria com al tresor de Xest o el de Tivissa. El que tenen en comú totes les troballes és la cronologia de la circulació de les monedes que es correspon a finals del segle III i principis del segle II ANE.

Pel que fa a les peces d'orfebreria coneixem millor el context dels seus paral·lels amb procedències principalment de necròpolis i poblats (Fig. 8) com a part dels dipòsits funeraris. Alguns exemples els trobem en l'arracada i el penjoll de la necròpolis de La Serreta d'Alcoi, l'arracada de la necròpolis del Puig des Molins d'Eivissa o les arracades de les dues necròpolis de la punta d'Orlell, entre altres (Fig. 8).

Les troballes realitzades en poblats, que inclouen tant objectes d'or com d'argent, són generalment arracades tipus *nezem* o fusiformes. Hi ha exemples localitzats a l'interior dels espais d'hàbitat, com al poblat de La Morrandia al Bellestar a La Pobla de Benifassà (Baix Maestrat) on es va documentar una arracada i l'anell d'or als recintes 2 i 3, en un context del segle II ANE (Flors *et al.*, 1998: 304). També cal fer referència a la troballa de quatre arracades a La Bastida de les Alcusses a Moixent, localitzades a la porta situada entre els departaments 37 i 38 i amb una cronologia del segle IV ANE (Fletcher *et al.*, 1965: 189). En els dos casos no s'especifica el tipus de dipòsit amb el que es relacionen.

Exemples encara que també procedents de poblats, se'ls ha assignat un altre valor més simbòlic, com l'arracada de Sant Miquel de Tivissa i la de l'Alt del Fort de Cullera. Segons Perea no es poden considerar objectes perduts i els atribueix un caràcter ritual *avalat pel fet de que els dos estan compostos per un únic exemplar al que s'afegeix l'absència de marques de desgastament per ús de la superfície* (Perea, 2015: 112).

Per tancar aquest breu repàs de la joieria en or també caldria fer referència a les troballes en poblats de tresors mixtos, amb peces d'orfebreria i monedes, com es el cas de Sant Josep. En aquest grup estaria el tresor del Puig de la Nau localitzat en una àrea de producció i magatzematge, en el que junt amb les arracades es va trobar una dracma ampuritana. La interpretació d'aquest dipòsit és relaciona amb una ocultació *ritual i votiva, de protecció o propiciació de la riquesa* en un context cronològic de finals del segle V ANE (Oliver *et al.*, 1998: 198).

Altres exemples de cronologia més propera al dipòsit de Sant Josep són el tresor del departament 3 de *Los Villares de Caudete de las Fuentes* i el tresor del Castellet de Banyoles de Tivissa trobat l'any 1912. Les dues ocultacions es relacionen amb moments d'inestabilitat, en el cas de *Los Villares* generada per la Segona Guerra Púnica (Ripollés, 2019: 215). Mentre que en el cas dels dipòsits del Castellet de Banyoles es planteja la possibilitat de la destrucció de l'assentament a començaments del segle II ANE per part de les tropes romanes. Els tres arguments que es plantegen per defensar aquesta destrucció són la identificació de nivells d'incendi generalitzats, l'ocultació d'objectes de valor i la presència d'armament (Noguera *et al.*, 2012:242).

Aquesta visió molt general de la contextualització de les diferents troballes vistes en el text ens porta a la interpretació dels motius de l'ocultació del dipòsit de Sant Josep. Ens plantejem dues possibilitats, que no tenen perquè ser excloents. La primera opció és l'ocultació a causa de la inestabilitat causada pels esdeveniments de la Segona Guerra Púnica, com hem vist en el cas de *Los Villares* i tenint en compte la datació del nivell d'incendi que va provocar la destrucció del nivell d'ocupació relacionat amb el dipòsit, que ens deixa dins del marge de desenvolupament d'aquestes guerres, o les dades d'encunyació del dracma entre el 218? i el 195 ANE. Però cal tindre en compte que només s'ha identificat la destrucció en aquesta àrea del jaciment, per la qual cosa esperem que les futures intervencions ens aportaran noves dades sobre aquest fet en el poblat.

La segona opció més concreta és la possibilitat d'una ocultació ritual. Per argumentar aquesta hipòtesi cal tindre en compte el punt de localització de la troballa, en l'enderroc d'un mur relacionat amb l'accés a la Torre C des d'un espai de circulació a través de la Muralla Nord. Pensem que l'escàs valor intrínsec de la major part de les monedes podria justificar el caràcter votiu o ritual del dipòsit vinculat a la construcció de la Torre C en la fase II, o a un reforçament de les estructures defensives ja existents en uns moments d'inestabilitat entre finals del segle III i principis del II ANE.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO GORBEA, M.J. (1986): *Orfebrería Fenicio-púnica del Museo Arqueológico Nacional*. Museo Arqueológico Nacional. Madrid
- ARANEGUI GASCO, C. (2015): "Ocultaciones de objetos de valor". *Sagvntvm. Papeles del Laboratori de Arqueologia de València*. Extra – 17: 159-176. València.
- BANDERA ROMERO, M.L. (1986): "Introducción al estudio de la joyería prerromana peninsular. Técnicas". *Habis*, 17: 515-538. Sevilla.
- BARRACHINA IBAÑEZ, A., AGUSTÍ i FARJAS, B., ARQUER i GASCH, N., HERNÁNDEZ GARCÍA, F. J., PÉREZ MILIAN, R., VICIACH i SAFONT, A., VIZCAÍNO LEÓN, D. (2010): *La necrópolis de Sant Joaquim de la Menarella (Forcall, Castellón). La práctica de la incineración en la comarca de Els Ports. Parque Eólico de Refoyas. Zona II del Plan Eólico Valencia*. Valencia.
- BARRIO MARTÍN, J. (2021): Conservación y restauración de materiales metálicos: 57 (*Gestión, Intervención y Preservación del Patrimonio Cultural*). Madrid.
- BOSCH GIMPERA, P. (1915): "Troballes a Tivissa". *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 1913-14. Barcelona.
- CORTELL PÉREZ, E., JUAN MOLTÓ, J., LLOBREGAT CONESA, E., REIG SEGUÍ, C., SALA SELLES, F. et SEGURA MARTÍ, J.M. (1992). "La necrópolis ibérica de la Serreta: resumen de la campaña de 1987". *Homenaje a E. Pla. Serie de Trabajos Varios del SIP*, 89: 83-116. València.
- DÍAZ MARTÍNEZ, S et GARCÍA ALONSO, E. (2011): *Técnicas metodológicas aplicadas a la conservación-restauración del patrimonio metálico*. Madrid.
- DOMÉNECH CARBÓ, A., DOMÉNECH CARBÓ, M.T. et MARTÍNEZ LÁZARO, I. (2010): "Layer-by-layer identification of copper alteration products in metallic works of art using the voltammetry of microparticles approach". *Analytica Chimica Acta*, Vol. 680, Issues 1-2, 8 November 2010, pp. 1-9.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, F. (1985): "El tesoro turdetano de Mairena del Alcor (Sevilla)". *Trabajos de Prehistoria*, 42: 149-194. Madrid.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, F. (1999): "Orfebrería indígena en época prerromana". *Oro. Orfebrería antigua en Hispania*: 84-91. Madrid.
- FLETCHER, D., PLA, E et ALCACER, J. (1965): "La Bastida de les Alcuses (Mogente – Valencia)". *Serie de Trabajos Varios del SIP*, 24. València.
- FLORS UREÁ, E. et MARCOS DÍAZ, C. (1998): "Estudi preliminar de les excavacions del jaciment ibèric de la Morrandra (Ballestar, Castelló)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*. 19: 291-309. SIAP. Castelló de la Plana.
- GARCIA, J. M., MORAÑO, I. (2013): "Orleyl II: nueva necrópolis de la Punta d'Orleyl (La Vall d'Uixó, Castellón)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 31: 159-182. Castelló. Castelló de la Plana.
- GENERA i MONELLS, M., PEREA CAVEDA, A. et GÓMEZ BACH, A. (2005): "Trobada d'un objecte singular a l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre): una arracada naviforme d'or". *Món Ibèric als Països Catalans. Homenatge a Josep Barberà i Farràs. XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Puigcerdà, 14 i 15 de novembre de 2003*, 2: 889-902. Puigcerdà.
- GENERA i MONELLS, M., PEREA CAVEDA, A. (2007): "La metal·lúrgia de l'or a l'antiguitat en el nord-est peninsular: estat actual de la investigació". *Actas del "I Congreso Internacional de Minería y Metalurgia en el contexto de la historia de la humanidad: pasado, presente y futuro"*. IV Simposio sobre Minería y Metalurgia Históricas del Suroeste Europeo. Mequinenza, 6-9 de julio del 2006: 231-252. Ayuntamiento de Mequinenza i Sociedad Española para la Defensa del Patrimonio Geológico y Minero. Mequinenza.
- GENERA i MONELLS, M., ALBERICH i MARINE, J., PEREA CAVEDA, A. (2009): "La descoberta d'una joia a Sant Miquel de Vinebre (La Ribera d'Ebre). Una mostra de treball de l'or a l'època preromana". *Quaderns de Treball*, 2-38. Tarragona.
- GÓMEZ-MORENO, M. (1949): *Miscelaneas: historia - arte - arqueología. Primera serie: la Antigüedad*. Instituto Diego Velazquez. Madrid.
- LAZARO MENGOD, A., MESADO OLIVER, N., ARANEGUI GASCO, C. et FLETCHER VALLS, D. (1981): "Materiales de la necrópolis ibérica de Orleyl (Vall d'Uixó)". *Serie de Trabajos Varios del SIP*, 70. València.
- MATA PARREÑO, C. et BONET ROSADO, H. (1992): "Cerámica Ibérica: ensayo de tipología". *Serie de trabajos varios*, Núm. 89: 117-173. València.
- MATA PARREÑO, C. (1991): "Los Villares (Caudete de las Fuentes, Valencia). Origen y evolución de la cultura ibérica". *Serie de Trabajos varios*. Núm. 88. València.
- MATA PARREÑO, C. (2019): "De Kelin a Los Villares (Caudete de las Fuentes, Valencia). Nacimiento y decadencia de una ciudad ibera". *Serie de Trabajos varios*. Núm. 122. València.

- MATTEINI, M. y MOLES, A. (2001): *Ciencia y Restauración. Método de Investigación*. Hondarribia.
- NOGUERA GUILLÉN, J., ASENSIO VILARÓ, D., JORNET NIELLA, R. (2012): "La destrucción de El Castellet de Banyoles (Tivissa, Tarragona)". En Belarte, M.C.: *Iberos del Ebro. Actas del II Congreso Internacional (Alcañiz – Tivissa, 16 – 19 de noviembre de 2011)*: 231-246. Tarragona.
- OLIVER FOIX, A., PEREA CAVEDA, A. (1999): "El depósito ritual del Puig de la Nau (Benicarló, Castelló)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*. 20: 189-207. Castelló de la Plana.
- PEREA CAVEDA, A. (1991): *Orfebrería preromana. Arqueología del oro*. Biblioteca virtual de la Consejería de Empleo, Turismo y Cultura de la Comunidad de Madrid. Consulta 24/11/2021.
- PEREA CAVEDA A. (2015): "El pendiente naviforme de l'Alt del Fort, Cullera". *Sagvntvm. Extra "El Sucronensis Sinus en época ibérica"*, 17: 109-112, Universitat de València. Departament de Prehistòria i Arqueologia. València.
- PLA BALLESTAR, E. Et RIBERA LACOMBA, A. (1980): "Los Villares (Caudete de las Fuentes – Valencia)". *Serie de Trabajos Varios* núm. 68. València.
- PRINCIPAL i PONCE, J., RIBERA i LACOMBA, A. (2013): "El material máspreciado por los arqueólogos. La cerámica fina. La cerámica de barniz negro". *Manual de cerámica romana. Del mundo Helenístico al Imperio Romano*: 149-190. Madrid.
- RIPOLLÈS ALEGRE, P.P., RIBERA i LACOMBA, A. (2005): "El tesoro de Cheste". *Tesoros monetarios de Valencia y su entorno*: 19-33. València.
- RIPOLLÈS ALEGRE, P.P., LLORENS FORCADA, M.M. (2002): "*Arse-Saguntum*". *Historia monetaria de la ciudad y su territorio*. Sagunt.
- RIPOLLÈS ALEGRE, P.P. (2017): "Los divisores de plata de Arse con reverso roseta". *Sagvntvm. Papeles del Laboratorio de Arqueología de València*. Extra-19. Homenaje a la profesora Carmen Aranegui Gascó: 177-184. València.
- RIPOLLÈS ALEGRE, P.P. (2019): "La moneda en la ciudad ibérica de Kelin". En Mata. C.: "De Kelin a Los Villare (Caudete de las Fuentes, Valencia). Nacimiento y decadencia de una ciudad ibera". *Serie de Trabajos varios*. Núm. 122. València.
- RODRÍGUEZ CASANOVA, I. (2014): "El tesoro de Valeria: nuevas aportaciones sesenta años después". *Cuenca: la historia en sus monedas*. Universidad de Castilla –La Mancha: Consulta 16/02/2022.
- SEGURA MARTÍ, J.M. (2000): "Catàleg de material. Cultura Ibèrica". En Aura Tortosa J.E.; Segura Martí, J.M. (coord.) *Catàleg del Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó*. Alcoi.
- VICENT i CAVALLER, J. (1979): "Troballes monetàries: la Vall d'Uixó, La Vilavella, Nules". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 6: 299-305. Castelló de la Plana.
- VICIACH i SAFONT, A., ROVIRA GOMAR, M.L. (2018): "Intervenció de conservació-restauració d'un tram de muralla i dues torres del poblat de Sant Josep, La Vall d'Uixó". *Actes de les Jornades d'Arqueologia de la Comunitat Valenciana*. 2013-2015: 75-84. València.
- VICIACH i SAFONT, A., ROVIRA GOMAR, M.L. (2019): "Avanç de les darreres campanyes d'excavació arqueològica al poblat de Sant Josep de la Vall d'Uixó (Plana Baixa)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*. 37: 75-98. Castelló de la Plana.
- <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0003267010011256?via%3Dihub> (Consulta: 4/03/2022)
- http://www.museuprehistoriavalencia.es/web_mu-preva_dedalo/catalogo/?q=va&id=2915 (consulta: 11/03/2002)